

להלן סיפור חייה של מינה קיזלשטיין-דורן, מסופר על ידה בגוף ראשון. (נכתב ע"י ביתה ליליאנה לאה):

נולדתי בבייליסטוק, למשפחה קיזלשטיין, אמי ריזל-לאה הייתה עקרת בית שמאוד אהבה מוסיקה ושירה, ובעיקר ספרות ושירה רוסית. כך שלמרות שגדלנו בפולין אימה הייתה קוראת לנו ספרים ברוסית של פושקין ולרמןטוב ברגש והתרגשות והיא הטיבעה بي את האהבה לשירה. עד היום כשאני קוראת שיר יפה ונוגע לב, אני מתרגשת.

אמא ריזל לאה

אבי, ברל קיזלשטיין התחליל כפועל בבית החירות. היה אוטודידקט עם הזמן התקדם בכוחות עצמו. כשאני למדתי כדי לגשת לבגרות, אבא שלי למד יחד אותי, ניגש לבגרות אקסטרנית, הצליח, נרשם לאוניברסיטה בתחום הטקסטיל, והגיע להיות מהנדס טקסטיל. כמו אמי, גם הוא אהב מוסיקה והיה לו קול נעים.

אבא ברל (בוריס)

גרנו ברחוב ורשבסקה 32

הייתי הבית הבכורה עם שני אחים, משה שנרצח במלחמה ושמאי אחיו הצעיר שעבר תופת, שרד, הקים משפחה, עלה ארצה וראה נכדים ונינים. אין ניצחון גדול מזה.

מיןה, משה ושמאי.

משפחה קיזלשטיין. משמאל לימין: אבא ברל, האח משה, האח שמאי, אמא ריזל לאה והאחות מינה

תעשיית הטכסטיל הייתה מאד מפותחת בביאליסטוק. כל תעשיית הלבשה והמסחר הייתה בידי יהודים. רובם היו פועלים שעבדו בבתי חרושת לאריגה ולטכסטיל. אך ביניהם היו גם סוחרים קטנים (א קראמל) כמו חיטאים, סנדלים, נגרים ועוד. הסוחרים הגדולים יותר, לרובם היו גרמנים עשירים שהתגוררו בביאליסטוק בגל תעשיית הטכסטיל, והוא מייבאים מגרמניה מכונות אריגה ותפירה כמו מכונות זינגר.

היה בית חרושת אחד של גרמני בשם בקר של יהודים לא הייתה דרישת רגל בו, רק פולנים וגרמנים עבדו שם. התירוץ היה שהיהודים מאמנים לעבוד בז'אקארד ולא בקטיפה ופלוש שיצר בית החרושת זהה. אך הסיבה האמיתית הייתה לנראה אנטישמיות. בית החרושת של בקר היה בית חרושת של קומה אחת לאורך רחוב שוינוינטינסקה. אני זוכרת את החרסינה האדומה שקייטה את המטבח ואת הניקיון המופלא, גם של בית החרושת וגם של הרחוב לידו.

בביאליסטוק שלפני המלחמה היו 100,000 תושבים, מתוכם כ-60,000 יהודים. שאר התושבים היו פולנים, רוסים וגרמנים.

היהודים היו ערבים רב שבא מזרים שונים של אוריינטציה דתית, החל מחילונים ומסורתיים וכלה במעט של חרדים. היה בית ספר שלמדו בידיש: "מנדלה", "פרץ שלול", "שלום עליהם שלול", "גروس שלול", " יודענט פאריין" ועוד (אני זוכרת את שמות השניים האחרים).

הדתאים והחרדים שלחו את ילדיהם ללמידה בחדר ובישיבות. מבני הישיבות ניראו מוקשים מבחן ארכיטקטוני. בפנים החדרים היו עלוביים.

היהודים המסורתיים שלא כל כך דתאים הילכו לתחכמוני. המסורתיים, שהו להם יחס לציונות למדו בגימנסיה העברית. היו יהודים שלחו את ילדיהם לבתי ספר יסודיים פולניים בטענה שהם גרים בפולין והילדים חביבים לדעת היבט השפה, לא בגלל שפולנית היא "השפה שלי", אלא מתוך זה שהילדים שם היו חינם ולחלק מהאנשים היהודים היה קשה לשלם אפילו את התשלום הנמוך שביקשו בכל בית הספר שלימדו בידיש. לפחות הם טענו שלימודים בבב"ס פולני יכולים להוכיח את הילדים לאיזושהי קריירה בעתיד.

בעיר הוקמו מוסדות תרבותות למיניהם, ופעלו בהם רבנים ומשכילים יהודים כמו יצחק זרניצקי, המוכר לנו יצחק שמיר, ראש ממשלת ישראל לשעבר שלמד בגימנסיה העברית בבייליסטוק.

ח' הרוח המפותחים של בייליסטוק הוציאו ממנה אנשי שם כמו: דר' לודז'יג זמנוחוף שיצר את שפת האספרטנו, שפה ניאוטרלית וקלת לקליטה, אשר מטרתה הייתה קירוב לבבות בין בני אדם דוברי שפות שונות. פרופ' אליעזר סוקניק שהיה הארכיאולוג הראשון שהעסק על ידי האוניברסיטה העברית, וחפר בבית הכנסת בית אלפא ובחמת גדר. בניו - פרופ' יגאל ידין, פרופ' לארכיאולוגיה והרמטכ"ל השני של צה"ל, והשחקן יוסי ידין התפרסמו אף הם בזכות עצםם. הרב שמואל מוהליבר שהיה רב ומנהיג ציבור, ממייסדי תנועת חובבי ציון ומאבוט הציונות הדתית. בכתביו ביטא עמדת מקשרת בין מסורת להשכלה, והשפיע על השקופותיהם הציוניות של יהודי בייליסטוק ועליהם ארצתה. חייה גראסמן אורקין הייתה מנהיגה ציונית, מראשי השומר הצעיר, פרטיזנית וחברת מחתרת בפולין, ובארץ ח' כית מטבח מפ"מ והמערך ופעילה בפועל להנצחת השואה.

אני למדתי בבית ספר עממי "יודענט פאריין" 8 שנים. הלימודים היו בשפה היידיש, המנהל שלנו היה יונה מאשביצקי שהיה קומוניסט פעיל ורבם מהתלמידים שהוא חינך, הילכו בעקבותיו.

כשהגיע הזמן לכתת לתקן היה לי מבחן רב של בת' הספר תיכונים לבחור ממנו: הגימנסיה בייליסטוק, התיכון הממלכתי לבנות, (היה גם התיכון הממלכתי לבנים), תיקון פרט' זליגמן, תיקון ספולצינה שהיא מעין קוואופרטיב של הרבה יהודים שתרכמו כסף כדי להקים תיקון ליהודים בלבד (ספולקה זה ביחיד). גימנסיה גוטמן שנוהלה על ידי יהודים והיתה בדיקן מול הארמן ברחווב שנקרא מוקדם פאלאצובה (פאלץ זה ארמן) ואחר כך שינה שם הרחוב לזרוירקן ויגורי, על שם שני טיסים שנהרגו.

היו הגימנסיה העברית ברחוב שיינקינינשע, הגימנסיה היידית, ברחוב פאבריצ'גע 23 והסמינר הממלכתי למורות על שם המלך זיגמונט אוגוסט, שהיה בארכיטקטוני המפורסם.

נירשמתי לתיכון פרט' זליגמן, שכן במבנה יפה במרכז העיר ולהלמודים בו היו בפולנית. התיכון היה שיר לזליגמן ועוד שני שותפים יהודים, אך לא היה מיועד יהודים בלבד. כל מי שיכל היה לשלם, התקבל. לי היה שם שתי חברות זרות. רוסיה בשם נתקה זר וגרמניה בשם קארין רסטל.

כשהתחלתי ללמידה בתיכון זליגמן עברה על משפחתנו תקופה קשה. פרצה שביתת פועלים בbatis החירות ואבי לא עבד קרוב לשמונה חדשם. באותו הזמן הכיתה שלנו הייתה צריכה לצאת לטויל לזאקובינה, ובודרך לבקר בורשה, קרקוב ואחר כך בהרים בטאקר. מחיר

הטיול לא היה כל כך גבוה, אך לא היה לנו כסף לשלם אפילו את הסכום הקטן, כי-CSHAIN - אז אין. ביקשתי ללוות כסף מאחד הדודים שלי אך נתקلت בי סירוב ובזניפה, שמה שמעניין אותי זה רק הרפטקאות לבקסוס ולא המצב של המשפחה שלי.

היהתי עצובה ועמדתי במסדרון בית הספר. בדיקן עבר הכותר שלנו, ניגש אליו ושאל מדוע אני נראית כל כך עצובה. בתחילת לא רציתי לספר לו שאני חושבת על הטיול, אז הרהרתי עמו עצמי - מה כבר יכול להיות, ואמרתי לו שאבי לא עובד עכשווי ואין לי את הכספי לשלם بعد הטיול. הוא אמר: "אני אתון לך את הכספי וכשאביך יתחל שוב לעבוד, את תשלם לי קצת בכל שבוע" הייתה מאושרת.

הכותר נתן לי את הכספי וכשנגמרה השביתה החזרתי לו את החוב ונראה לי שם הוא היה מרוצה מכך שהgrams שמחה לאדם נוסף. לרוב, ובהחלט לא תמיד, אלה היו היחסים בין הפולנים והיהודים בביאלייסטוק. היהי מכנה זאת יחסים אלגנטיים.

גם כשאבי חזר לעבוד, הוא לא הרוח מספיק. התשלום לתיכון לקח לעלה משליש ממשכורתו החודשית. נאלצתי לעזוב את תיכון זליגמן. למדתי בו רק חצי שנה.

בחיפוש אחר תיכון אחר, התברר לי ש"הסמינר הממלכתי למורות על שם המלך זיגמונט", שהוא בארכון בראניצקי המפואר, מקבל גם יהודים. כמו במוסדות רבים אחרים נהגה גם בו שיטת הנומרוֹס קלאוֹזִיס, שהז מצומצם קיבלת תלמידים מدت או מזא אחר, בעיקר יהודים. הלימודים בו היו בחינם, לעומת תיכון זליגמן היוקרתי, החליטה לנסوت להתקבל והתחלה להתכונן ל מבחני הכניסה לסמינר.

בימים קודמים החינוך בארכון היה רק לבנות האצולה וכעת היה פתוח לכלם אך עם מבחני כניסה מורכבים וקשה שככלו מבחנים פסיכומטריים, מבחני אינטלקנציה, שמעיה מוסיקלית אבסולוטית, עמידה במצבי לחץ שונים כשהתלמידות היו צריכה למצוא פיתרון ולבאת מהם וכך כן בדיקות גופניות מקיפות. עמדנו ערוםות בפני רופאה שהסתכלה אם יש איזה מום נסתר בגוף, ומדדה את הגובה והמשקל שלנו. הסיבה הייתה שמורה צריכה להיות בעלת קומה סבירה, הילדים צריכים לראות ולהעיר אותה ואסור שהיא משחה מצחיק או דוחה במבנה שלה.

ל מבחנים הגיעו 140 בנות, מתוכן 28 יהודיות. היהי היחידה מבין הבנות היהודיות שעברה את כל המבחנים. התקבלתי.

וכי בשנת 1930, בהיותי בת 14 התחלתי ללימוד בסמינר הממלכתי למורות על שם המלך זיגמונט אוגוסט. תקנות בית הספר היו נוקשות, אך חוותית הלימודים הייתה מיוחדת במנה. אומנם אסור היה לנו להיות ברחוב אחרי השעה 7 בערב, אך בבית הספר חז' מהlimודים העיוניים למדו אותנו גם נימוסים והליכות, לשחק טניס, ולהחליק על מגלשיים על הקרח. בכל חדר היה פסנתר ולמדנו לנגן ולשיר.

בחורף 1936 אחרי מותו של המרשל יוסף פילסודסקי, שהיה שליט פולין וריסן את האנטישמיות, החלו פרעות ביוזדי פולין. בעיר פשיטיק פרצו איכרים לשוק, הרטו דוכנים של יהודים ופגעו בסוחרותיהם. היהודים התנגדו, החלו יריות, והיו הרוגים ופצועים ממשי הצדדים. התגובה לא אחרת לבוא. הפולנים פרצו לבתי היהודים בפשיטיק, הרגו שניים, פצעו רבים וגרמו נזק רב לרכוש. זה פורסם ברדיי ובעיתונות והגיע גם לביאלייסטוק.

למחרת היום כשהגעתי לסמינר ופתחתי את מגירת השולחן שלי מצאתי פתק "יהודים", צאו החוצה מפולין שלנו". הפטק זה נכתב בכזאת שנהה. אפילו המילה יהודי "ז'ידזבקה" נכתבה כמילת גנאי "ז'ידובה".

חשת שתלמידיה אחת, זושא סטארוסלקה מארגנט משוה בכיתה. לא ידעת מה אבל הרגשתי שהוא עלול לקרות. הבנתי שאני מוכרחה להגיב. התישרתי ואמרתי: "אני עוד לא יודעת מי פה אזרח טוב יותר. אני, שלומדת וועזרת להרבה מכון שגם אתן תוכלנה להתקדם יפה, או זו שרק יודעת להסית, לא לומדת, לא מתקדמת ולא עושה שום דבר חיובי". נראתה שזה פגע בה כי היא התחלתה ללבת לכיוון שלי ואחריה עוד מספר בנות.

הן התקדמותו, חסמו את דלת היציאה וממצאתי את עצמי בפינת החדר והבונות מתקדמות אל. לידיה היה תנור החימום של היכיתה ובו מוט ברזל שאיתו היו מסדרים את הפחים בתנור. המוט היה חם מצד אחד, אך רק חמימים מהצד השני יכולתי לאחוז בו. תפסתי אותו. ראייתי אותו מתקרכבות אל. הדלת הייתה בצד השני של החדר, ולא יכולתי לצאת. החזקתי את המוט בתנועה מאימה. הן המשיכו להתקדם מכל הכוונים. לפתתי בחזקה את המוט, נופפתו בו מצד לצד ועצרתיו אותו מלהגיע אליו. ידעת שלא אצליח להחזיק מעמד זמן רב, כי הן רבות יכולן להתגבר עלי בקלות. למזרחי הפעמון צלצל והמורה נכנסה לכיתה. מיד שמתי את המוט בחזרה בתנור וחזרתי לשבדת במקומי.

אבל המורה קראה לי, ואני חשבתי לעצמי: "מה, גם היא נגדי?..." אבל המורה בקשה בנימוס מופרז שאלך למורה רבצ'יקובה שהיתה אחראית על הספריה ואביה לה ספר. היא אמרה "סליחה שאני שולחת אותך, אבל שכחתי ספר שאני מאד זקוקה לו. ואם הגברת רבצ'יקובה עסוקה, אז תחכי עד שהיא תתפנה ותיתן לך את הספר".

המורים ידעו שבימים אתמול היה פוגרום שעלו לגורם לתסיסה בכיתות, והחליטו להعبر שיחה עם התלמידות, שלא בנווכחות. לכן, הם קבעו שאני אלר להביא ספר מהספרייה. בסיפוריה, הגברת רבצ'יקובה אמרה לי: "בבקשה חci רגע, ובינתיים שהעלמה תשכּן כאן. מיד אביא לך את הספר". תמיד דיברו אלינו בנימוס רב. בזמן התקדם, הספר לא הגיע ואני לא העזתי לשאול למה זה לוקח כל כך הרבה זמן. אמרו לי לשבדת ולוחכות בספר, אך עלי לשבדת ולחוכות. הנימוס מחיב. חמיש דקות לפני סוף השיעור קיבלתי את הספר והבאתי אותו לכיתה. הרגשתי שככל העיניים נעוצות بي.

שנתיים אחר כך, אחרי המלחמה, נפגשנו המורה ואני, וזה שאלתי אותה: "מה היה אז, כשנכנסת לכיתה אחרי פרעות פשיטיק?" והמורה ענהה: נצפת בתלמידות, נתתי להן על הראש. אמרתי להן שהן צריכות ללמידה ממנה התנהגות טובות ואיך להיות תלמידה טובה וחברה טובה ועוד ועוד, ואלה שחוصحابים אחרים הם אויבים של פולין, כי יהודים יש חלק גדול בבני פולין, בתעשייה ובמסחר.

למדתי בסמינר הממלכתי למורות 5 שנים. בגרות עשינו כבר אחרי 4 שנים ובשנה החמישית למדנו פדגוגיה, מתודיקה וחומר אוניברסיטאי אחר. כל מה שהיה קשור בהיות מורה טוב.

כשסיימת את הלימודים התחלתי ללמד בכיתות הנמוכות של גימנסיה גוטמן בביאליסטוק, שפה הלימוד שם הייתה פולנית.

גוטמן עצמו היה עיוור, אדם אידיאליסט, פיקח, חכם ו"משוגע" לציווית. בכל דבר חיפש רק את הציווית והחולום שלו היה שכל הילדים שלומדים אצלם בגימנסיה יסעו לארץ ישראל לבנות אותה, וכך, למחרת שכל הלימודים היו בשפה הפולנית, הוא הוסיף גם שיעורים בעברית.

מנהל הגימנסיה היה מר דריילינגר. המורה לפיסיקה ומתמטיקה היה מר קסנבלט, מר אידלר למד פולנית, גברת שלוסברג למדת היסטוריה, מר שקולניק למד עברית וגברת ליכטנסטיין שהיתה אחוותה של מר גוטמן למדת גיאוגרפיה. היו עוד מורים אר אינני זכרת את שמותיהם. כשהייתי בסמינר הייתה גם בתנועת הנוער הקומוניסטי.

בפולין הקומוניזם היה אז מחוץ לחוק, וזה גם כלל את תנועות הנוער הקומוניסטיות. אסור היה להתארגן, להיות פעילים, לבוא לבתי החירות, לעשות تعملה, להניף את הדגל האדום (או לשימוש בחשיין על חוטי החשמל), לקרוא לאנשים לצאת לרחובות, להפגין ולהתנגד לחוק. כמובן שעשינו את כל מה שהיא אסורה. תנועת הנוער הקומוניסטייה הייתה חשאית, במחתרת, וזה היה מסוכן כי היו אנשים מהבולשת שהתחזזו כאילו גם הם רוצים להצטרף ולהיות חברי, ואז היו מופסים חברי פעילים. כך נתפס חיים לאפצי'נסקי, חבר שלי לבית הספר, וקיבלו ארבע שנות מאסר.

שהיינו בתנועת הנוער הקומוניסטייה קראנו את קרל מארקס ואף הסבכנו אותו. אלה שכבר היו משוכנעים בצדקת הדרך של הקומוניזם עזרו בהדפסת תורה, או נשלחו לכל מיני פעולות تعملה כמו הדבקת פליירים ברחובות ועוד.

חבר טוב שלי, משה סמיון, נתפס בעולות התעמולה, נשלח למבחן ברצה קרטוסקה הידוע באכזריותו הרבה. הוא עבר שם סבל נוראי. היה נCKER כל יום עד צוארו באדמה ובערב היו מוציאים אותו וממשיכים בעינויים. למרות זאת, הוא נשאר נאמן בדרך הקומוניזם וגם כשללה ארצה לא עזב אותה.

בתחלת האמנתי שדרך הקומוניזם תבוא גאולה לכל האנושות, וביחד עם זה תבוא הגאולה גם ליהודים וזאת הייתה המטרה שלי, אך התאכזבתי מכך, ואחרי תנועת הנוער עזבתי את הקומוניזם

.1.9.1939 המלחמה פרצה ב

הוואי כבר נשואה ליוסף לוסובסקי, בעלי הראשון .

באוטו ערבית הלכנו לתיאטרון. הכל היה נראה כרגע, אך בלילה שמענו רעשיהם כאילו משה גודל נופל. בבוקר התבקרו שניים בביתם נהרסו מהפצתה ואנשים נהרגו. בתחלת תהינו, לא הבנו מה קרה, חשבנו

שאלות אימונים של הצבא, אבל אז החלו שבועות על קר שהגרמנים עמדו להיכנס לעיר, והם במרחק קרוב. רק כמה קילומטרים מביאלייסטוק.

אחרי כשבוע הגרמנים באמת נכנסו לעיר. לפי הסכם ריבנטופ מולוטוב שחילק את פולין בין גרמניה וروسיה, ביאלייסטוק הייתה אמורה להיות העיר של הרוסים, אך הגרמנים כבשו אותה קודם. הם קבעו עוצר לילי בין 7 בערב ו 7 בבוקר, ואם חלילה מישחו היה ברוחב בשעות העוצר, הוא היה מורה למוות, אך בשעות האחרות לא היו רצח או ביצה מצדם.

הגרמנים היו בביאלייסטוק כשלושה שבועות ואז רأינו שהם מתחילה לאסוף את חפציהם. מיד הועברה הוראה לכלם, לשפט בשקט בבתים, לא לצאת ולא להרגיז אותם. אם הם עוזבים - שילכו. ובאמת היהודים נשארו בבתיהם ולא יצאו עד שכל הגרמנים עזבו.

ואז חיכינו. אין אף אחד. לא גרמנים ולא רוסים. היהודים עמדו ברחובות, לבושים יפה, עם פרחים בידיהם, נרגשים עד עומק נשמתם, ברקיע השבייע, וחיכו לרוסים. גם הקפיטליסטים ששערו מה שמחכה להם והבינו שיקחו מהם את כל מה שיש להם שיבא נרגשים ומחכים. בכל זאת - זו ישועה שהרוסים יהיו כאן ולא הגרמנים. השמחה הייתה גדולה.

חיכינו וחיכינו. חלק הביאו כסאות מהבית, ישבו והמתינו. ואז... "הם באים", "הם באים". הרוסים הגיעו. חיל הפרשים בראש. ההתרגשות גאתה לשיאה. היו-Calala שבכו, והיו-Calala שאפילו חיבקו וליטפו את הסוסים שלהם. אחרי חיל הפרשים נכנס חיל הרגלים. כובע הפרווה החורפי על ראשם, למרות שמצג האoir היה עדין חמימים, חולצות מסודרות וחזה עטוור מדליות. התלוצצנו שבתוךם קונים מדליות לעצם, או שהם מקבלים מדליה על כל דבר קטן שהם עושים. הבגדים באזרע פלג הגוף העליון נראו בסדר גמור אך כשסתכלנו למטה, למכנסיים שלהם לא הייתה מכפלה, הגזירה לא הייתה ישרה וחוטים נסחבו מהמכנס. זה היה נראה כל כך צורם. ממש גועל. אחרי החילים הפולניים המצחחחים והחייבים הגרמנים שהקפידו על מראה מושלם, פתאום בא "הגואל" שלנו בזורה כל כך לא אסתטיית. זה באמת עשה רושם איום. אבי התבדק ואמר "בדוק כמו בימי הצאר. אז הם לא תפרו את המכפלת במכנס, וגם כתת לא".

הרוסים אהבו לקנות, וקנו הכל, למרות שחלק מהם התביעו שהם קונים כל קר הרבה ודאגו להכריז שיש להם הכל ברוסיה. הם בעיקר חיפשו צ'אסי - שעון, כי למי שיש שעון נחשב עשיר, אני מתבונש להודות שחלק מהסוחרים שמכרו להם שעונים, רימו אותם, אך הרוסים לא הודיעו ולא דיווחו על קר. נראה התביעו.

אחרי זמן מה כשהקצינים הרוסים כבר התמקמו בביאלייסטוק, נשותיהם הגיעו כדי להצטרף אליהם. בארמון בראניצקי עשו נספ גדול. נשות הרוסים, שרק עתה התוודעו אל כותנות הלילה הארוכות והיפות שבפולין, לבשו אותן לנשף כי הן חשבו שאלה שלמות נשף... בנספים הבאים כבר היה להן יusz לענייני לבוש.

הרוסים התחילו לארגן את מערכת החינוך. הם הוציאו חוק שכל מוסד ילמד בשפה שלו. כאמור אם המוסד היה מקום שרק יהודים מצויים בו, הלימודים בו יהיו בשפה היידיש. עד אז, הלימודים היו בשפה הפולנית. וכך בגימנסיה גוטמן, כמו בכל המוסדות היהודיים נאלצו לעبور ליהידיש, למורת רוחם

של מורים שלימדו מדעים כמו פיזיקה ובiology, וחסרו להם המיללים הנכונות של המושגים בידיש. רבים מהם היו באים אליו כדי לשאול ולהעזר במידע העשיר שלו בידיש.

יונה משביצקי היה המנהל וגם המורה שלי בהיותי תלמידה בבית הספר "ווענט פאריין". הוא היה קומוניסט פעיל וכשהרווים נכנסו הם בחורו בו להיות האחראי על החינוך עירית ביאליסטוק. הוא פנה אליו והציע לי את משרת סגנית המנהל בגימנסיה גוטמן בה עבדתי. תחת הרווים, הכל נשאר אותו הדבר, אפילו שיעורי העברית נשמרו כסידרם, רק במקום למד בפולנית התחלנו למד בידיש.

הדבר הגדול ביותר שהרווים עשו, לפי דעתו, הנוגע לחינוך היה לפתח אוניברסיטה ביאליסטוק. עד אז כל מי שרצה ללמוד באוניברסיטה היה נושא לורשה או לילנה. החלטתי להרשות.

麥孔 שהרווים פתחו את האוניברסיטה, והוא נחשב לאוניברסיטה רוסית, הלימודים בה היו ברוסית. אני לא ידעת רוסית, אך השפה לא הייתה זרה לי לגמרי כיامي הייתה מקריאה לנו מיצירותיהם של פושקין ולרמנוטוב, ואני היה שר שירים רוסיים, אך אוצר המילים שלי ברוסית היה מוגבל.

התלמידים התקבלו ללימודים באוניברסיטה לא בהתבסס על הציונים בתעודת הבגרות שלהם, אלא על פי הצלחתם במבחן הכנסה. עברתי את כל המבחנים בהצלחה ורק נותר המבחן בספרות, ברוסית כמובן. כשפתחתי את דלת הכניסה למבחן ברוסית מצאתי את עצמי עומדת פנים מול פנים מול אמא של חברה שלי מתיכון זליגמן, זלטקה לביב. אבא של זלטקה היה רוסי ממוצא הבולשביקים והשתחרר ל"צבא הלבן" שנלחם נגד ה"צבא האדום" אחרי מהפכת אוקטובר. הוא ברח מרוסיה והשתקע ביאליסטוק כי במקצועו היה שופט והפולנים קבלו אותו בגין השכלתו. כשלזטקה ואני היינו בתיכון זליגמן אמא שלי לא עבדה למורת שהיא לה השכלה אקדמית ובערבה הייתה מורה לרוסית ולספרות רוסית. גם הצרפתית הייתה שגורה בפייה.

זלטקה ואני התידדו והיינו מבקשות אחת אצל השניה. הבית שלנו היה מהודר, עם הרבה חדרים וספריה מפוארת. אצלנו היה בית קטן של פועלים עם שני חדרים בלבד, אך ההבדלים במרקם מעולם לא הפריעו לחברותינו.

באotta עת לא ידעת שאמא היא מורה לספרות רוסית, וכשהיא ראתה אותי היא חשבה שבאת' להגיד או למסור משהו לבתה זלטקה ושאלתה אותה "מינה באריסובנה (שם המשפחה הילך לפי שם האב - בורייס), מה את עשו פה?" עניתי "באתי להיבחן". חשתי שלא נעים לה, אך היא התעשתה מהר, נתנה לי טקסט ברוסית ואמרה "קראי". קראתי. לא cocci מוצלח. היא אמרה לי: "תיראי את "מגמגמת" רוסית". בכך שתתקבל אני אתן לך כת ציון מספיק, אבל תבטיח לי שתור שלווה חודשים את עברי על השפה הרוסית ותעמד שוב ל מבחן. היא הסבירה לי מה לקרא וועל מה להתכוון.

קראתי. התכונתי. נבחנתי. הצלחת. התקבלתי.

נרשמתי לפיקולטה למתמטיקה, אבל אחרי זמן מה הודיעו לנו שלא תיפתח פיקולטה למתמטיקה, וכך עברתי לפיקולטה לבiology, שהפכה למקצוע שלី בח'ימ. חוץ מהלימודים הרגילים הנוספים, הייתה בכלל אוניברסיטה רוסית חובה למדוד את תורת המרקסיזם ולניניזם.

רוב התלמידים באוניברסיטה היו יהודים. בכלל אותה עת, היו בביאליסטוק יותר יהודים מאשר לא יהודים. רוב היהודים גרו בתחום העיר עצמה. אך חוץ מהם, גם הגרמנים חיו בתחום העיר עם ה"סטורה" שלהם: מנקה הרחובות, שהיה גם דואג לניקיון הבית וגם צובע אותו כל שנה. הפולנים הלא יהודים והروسים גרו יותר בפריפריה.

בחוג לבiology שלמדתי כ-30 איש, כולם יהודים. המורה שלנו לביולוגיה, שלצערני אני זכרת את שמו, לימד בצרפת ממד מענינית. הוא גם עשה איתנו ניסיונות, ואני נבחרתי על ידו לעזרה בניסיונות אלה. איני יודעת מדויע היו מטילים עלי תפקדים מיוחדים, אך חשתי שאני ברת מזל בשל כך. התפקיד שלי היה לגדל אקסולוטים בטראריום. אקסולוטים הם דו-חיים, ניראים כמו לטאה גדולה ובאוניברסיטה היו גם אקסולוטים לבנים וגם שחורים. הם גודלו בטראריום זהה אקווריום זכוכית המכיל בחלקו אדמה וצמחים ובחלקו מים, ומתאים לאידול זוחלים ודוחיים בבית.

בבוקר למדתי באוניברסיטה ואחרי הצהרים למדתי בשמרת השנה בגימנסיה גוטמן, 4 שעות בכל יום. בתחילתה הלימודים בגימנסיה היו רק בשמרת בוקר, אך מכיוון שהגיגינו הרבה ילדים חדשים גם מרוסניה, וגם מעירות אחרות לפולין, פתחו שמרת שנייה בשעות אחר הצהרים שבה למדתי.

למדתי באוניברסיטה שנתיים. היה קשה ללמידה בבוקר וללמידה אחר הצהרים. בנוסף הייתה צריכה גם לעשות שיעורי בית ולהתכנס לבחינות, וגם הייתה ליוסף לסטודנט, בעלי הראשון, והחזקתי בית כמו שמצופה מכל רעה.

אחרי שנתיים, עברתי בהצלחה מרובה את מבחן הקולוקווום - המבחן בעל פה בו המרצה בוחן את התלמיד על החומר, חסר לי רק ממשהו קטן נוספת כדי לקבל את התעודה והתואר. אולם אז פלשו הגרמנים לביאליסטוק, המלחמה פרצה מחדש ולא קיבלתי לא תעודה ולא תואר.

ברצוני להוסיף עוד על התקופה בה שלטו הרוסים:
בתקופה זו הייתה עדין חברה בתנועת הנוער הקומוניסטי, שבעזם השולטן הפולני הייתה מחוץ לחוק, פעלו אז בחשי וכהרостиים החלו לשולט יצאו מהמחתרת.
הרוסים שיבזו בכל בית ספר פוליטרוק. הפוליטרוק היה קצין חינוך אחראי על ערכת שיעורים על הקומוניזם, יידוד והטפה על צידקת דרכה של התנועה ועל הדרכה אידיאולוגית.
הפוליטרוקפגש אוטו והציג שאגיע בעבר למפגש של הפארטיה - המפלגה. התברר שאני רק בת 23 ואילו לפארטיה הגיעו אנשים מגיל 25, ולכן הוצע לי להצטרף לקוממוסול שהיתה תנועת נוער של המפלגה הקומוניסטית של רוסיה. הסבירו לי על איזה חומר עלי להתכנס כדי לעبور מבחן קבלת. התכוונתי, עמדתי ב迈向ן והתקבלתי. זה היה חשוב לבית הספר שלנו, כי מאותה עת, בית הספר קיבל "הכשר" כי אחת מהמורות בו הייתה חברה בקוממוסול.

פעם לפעם הרוסים עשו פעילות יזומה שלא במסגרת הלימודים, שמאד הפרעה לחברי הסטודנטים ולוי. זו הייתה פעילות פוליטית שבה היו צריכים להשתתף כל מי שהיה בתנועת הנוער הקומוניסטי ולשםוע הרצאה על הקומוניזם. אני כבר למדתי בעבר על המרקסיזם - לניניזם עוד מיימי במחתרת הקומוניסטית לפולין טרומ המלחמה וכן מהלימודים שלי באוניברסיטה.
האדם שהרצאה לנו היה אדם שאולי סיים בית ספר יסודי, ואני נדיבת, ואולי גם זה לא. את הידע שלו הוא הקריאה מדף. היה משעמם אך לא היה ברירה. הימנו חייבים לבוא להרצאות ופעליות של המפלגה.

בפקודת הרוסים עברנו לחמשה ימי לימודים, והיום השישי היה יום חופש. לא הייתה מנוחת שבת או מנוחת יום ראשון. היו חמישה ימי עבודה. יום חופש. חמישה ימי עבודה يوم חופש וכו'. כמובן שאסור היה להחמיר את הפעולות של המפלגה. לא הייתה לי ברירה והגעתו לפעולות למרות שככל מה שרציתי היה לחזור הביתה, לטפל בבית - לבשל, לכבס ועיקר לצאת קצר לטיל עם בעל. לא היה לנו זמן מיותר. בעלי לא היה חבר במפלגה, אך הוא היה אחד המפלגה.

באותה עת עברנו חוות מטלאת הקשורה לאבי. אביו עבד בבית חרושת לטכסטייל. הוא היה אדם פעיל, אינטלקטואלי ומאד יצירתי, עבד על מכונות אריגה ובוחוכמותו הצליח לשפר מספר דברים במכונות שהעלו את היעילות שלהן. הרוסים הראו לו את הוקרטם, בזה שזימנו את כל הפעלים במפעל ובנכחותם העניקו לו פרס של 300 רובל, סכום שפועל היה מרוויח בחודש. היו גאים בו ושמחו מכך. זה היה בשבת.

בדיוק שבוע אחר כך, בשבת, כשאבא עוד היה בעבודה, הגיעו אליו הבית רוסים מהאן קה ו' די NKVD ואמרו שיש להם רשות לעשות חיפוש בבית. NKVD היה משרד ממשלתי והגוף המרכזי לענייני בוחון ושיטור של ברית המועצות. הוא ריכז סמכויות אכיפה רבות כולל דיכוי ורדיפת מתנגדים למשטר ותפקידו ביחסון שונים. בחיפוש בבית הרוסים מה NKVD מצאו ספר על יוזף פילסודסקי שהואמנהיג האומה הפולנית לאחר מלחמת העולם הראשונה ומפקד הצבא במלחמה נגד הסובייטים. הם לקחו את הספר, נסעו לעבודה של אבא ואסרו אותו. ולאיש לא היה אפשרות שרק שבוע לפני כן הוא קיבל פרס על יעילות בעבודה.

מה גרם לחיפוש? כיצד קרה הדבר? הסתבר שאחת הפעולות שכעסה על אבי הלשינה עליו שהוא בונדייסט פעיל. ומדוע כעסה? בבית החירוש הייתה מכונה בשם "זאב" שהיתה גורסת את הבדים הישנים לחתיכות קטנות, ולאחר מכן מעבדים את החתיקות לחומר מתאים ושוורים מהם חוטים. העבודה זו העלתה ענני אבק גדול. אחת הפעולות שעבדה על "זאב" הייתה בהרion מתקדם ואני שדאג לבリアות ולבリアות עוברת העיר אותה לעבוד קרוב יותר לדלת, מקום בו האoir היה נקי יותר ובמקרהหาก קח פעולה אחרת, בחורה חזקה ולא בהרion לעבוד על "זאב". זה לא מצא חן בעיני הפעלת המחליפה, אני ניסה לשכנע אותה שמכרחים להתחשב באשה שבהרion כל כך מתקדם, אך זה לא עזר. הפעלת הלכה ל NKVD ואמרה שקייזלשטין הוא בונדייסט שחותר מתחת אובראך נארודה.قلאמר הוא "אויב העם".

באוטו היום אבי כבר לא חזר הביתה. אסרו אותו. התרכזו מקום למקום כדי להיוודע מה קרה וכייד להחזירו הביתה. הר' הוא היה אדם מועיל, עובד ובעל תואר אינג'ינר. לא עזר דבר. התברר לנו שהוא נמצא בבית הסוחר בביאלייסטוק ויכולנו להעביר לו דברים נחוצים. יומם אחד אבי הצליח להעביר לנו פתק שהוא קבל "סרוק",(Claimer שדנו אותו ל 8 שנים מאסר והוא לא ירצה את עונשו בביאלייסטוק).

לא היה לו משפט רגיל אלא של "טרוקה" - שלושה אנשים דמו בעינינו וננתנו לו עונש קל כמו לילד "צ'צי סרוק", שזה כל 8 שנים מאסר בסיביר עם עבודות פרך. בינות'ם עד ההעברה לסיביר העבירו אותו לעיר ברסט של נהר בוג בדרום מערב פולין ושם הוא היה עד 1941.

בתקופה הסובייטית הרגישו מאד את היהודים. הם היו דומיננטים ורוב התפקידים והמשרות החשובים היו בידייהם. השופטים היו יהודים, ראש העיר של ביאלייסטוק היה יהודי, אנשי ועד העירה היו יהודים, במיליציה שהיא כען צבא עמי שלא משתיר למשטרה או לצבא סדר יהודים, וגם ב NKVD היו יהודים.

הפולנים כמעט לא היו מורגשים, והם החלו לחזור, להתחנף ולבקש את עזרת היהודים. הפולנים היו שופכים את ליבם בפני היהודים שהיו מוכנים להקשיב, עד כמה קשה להם, ואם הם היו צריכים לлечט לאיזה משרד, הם היו מבקשים מיהודי שבוא אתכם לעזרה להם לסדר את עניינהם.

חלק מהיהודים התנהגו בಗסות וקשיחות כלפי הפולנים ואמרם: "הם היו אנטישמיים, מגיע להם יחת צהה. שירגשו את זה".

אך בעצם ההתנהגות של היהודים כלפי הפולנים לא הייתה הוגנת, והם התנהגו בצורה יותר גרוועה כלפי הפולנים מאשר הפלנים היו מתנהגים אליהם מוקדם. לפחות הפלנים תמיד ניסו להיות גנטלמנים, ואילו חלק מהיהודים שהגיעו למשרות גבוהות ולא היו בעלי ידע או תרבות, פשוט נהנו להשפיל ולסרב לכל מה שהפלנים בקשו או רצאו.

למשל אם באו שני פועלים יהודי ופולני כדי לאייש משרה מסוימת, והפולני היה עם ניסיון וידע רב והיהודי לא, עדין היו לוקחים את היהודי למשרה ומשפילים את הפלני.

העסקים או את המפעלים בביאלייסטוק המשיכו להתנהל, אך לא כימים מוקדם, כי הרוסים פשטו על המפעלים ולקחו מהם כל מה שיכלו. הם היו מגיעים עם משאיות גדולות, מעמיסים עליהם מכונות, ארונות ועוד כל מה שאפשר היה לקחת. רוקנו את המפעלים והעבירו לרוסיה.

עם כל זאת, התושבים עדין עבדו בבתי החירות. היו חניות שנשארו פתוחות ואףלו מיד' פעם אנשים הראו יוזמה פרטית ופתחו עסק או חנות. אך הכל היה במידה כי הייתה להם תחרות גדולה.

הרוסים פתחו קואופרטיבים גדולים והתחלו לחלק מזון ומצרכים אחרים. לא למוכר, אלא לתת. התוצאה הייתה תורים ענקיים שהשתרעו לפני כל קואופרטיב. אנשים היו קמים באמצעות הלילה כדי לתפוס מקום בתור. האישה בתור אחד, הבעל בתור אחר. זה omdat הכביד ביחס אם אדם היה צריך לлечט למחמת עבודה, ואייבד שעות שינה, או אם היה עיררי, קשיש או חולה והתקשה לעמוד בתור.

כלכלית המצב לא נעשה גרוע יותר, אבל השגת מזון הייתה קשה יותר ודרשה שעות על שעות של עמידה בתור. רק מי שעבד בקואופרטיב עצמו, נהנה ממבחן ושפע של מזון. הרוסים הביאו סוג מזון שנחשבו לمعدניים. חלק מהם בכלל לא יכרנו בכלל וחלק לא יכולנו להשיג מוקדם, כמו חמאה שהגיעה בחבילות גדולות.. קאווייר אדום וקאווייר שחור שנחשבו בעיני הפלנים לדילקטיסים, נחשבו בעיני הרוסים למזונות של מה בכרך וספקו בנדיות. לעומת זאת מאכלים בסיסיים כמו לחם, היה קשה להשיג.

cashgerti ברחוב ירוביצקה 11, יצאתי يوم אחד למרפסת, וכשהסתכלתי למטה, מהקומה השלישית בה גרתי, ראייתי את הקומר שלנו רץ. אותו כומר נחמד שהילווה לי כסף לטיפול כשabei לא עבד בגלל השביתה בבתי החירות. הוא נכנס לאיזה פתח של בית ושוב יצא ורצה, נראה כמו חיה נרדפת שמחפשת מחסה. ירדתי למטה לחפש אותו. רציתי להחזיר לו על הטובה שהוא עשה לי בזמןנו, אבללקח לי קצת זמן לרדת מקומה שלישית, וכשהגעתי למטה לא ראייתי אותו. התחלתי לחפש ברחוב שלנו וברחובות סמוכים אך לא מצאתי אותו יותר. באותו עת רוסיה האמינה באטאיזם, הייתה נגד הדת ונצרים וכמרים נאסרו ואף נרצחו.

לאחר זמן פגשתי חברה פולנית מהכיתה שלי והוא ספרה לי שהروسים תפסו ועצרו אותו וזה רק בגלל שהוא כומר ...

בזמן שמחינו כלכלית לא הייתה שינוי לרעה, מבחינת דירות, המצב נעשה גרוע. הרבה יהודים שחיו בפולין באזוריים שהיו תחת השלטון הגרמני, ולא הרוס', ברחו ממקום מגוריهم בלודז', ורשה ועיירות קטנות בין ורשה וביאלייסטוק והגיעו לביאלייסטוק כפליטים.

ניסינו לעזרם כמויטב יכולתינו. חלק מהפליטים היה משאير פתקים ברחוב שהם מחפשים מקום לגור. يوم אחד אבי ראה פתק של פליט משפחתי קיזלשטיין, והוא הזמין אותו לביתינו. אותו אדם היה חיט מורשה, שהתרברר שהוא חוליה בטיפוס.اما שלו טיפלה בו, גם קראה לרופא אך גם היא עצמה נדבקה, חלמה בטיפוס ולקח זמן עד שניהם החלימו.

המורים הפליטים שהגיעו מלודז' מצאו מקומות לינה בהסתדרות המורים, אך לא היה להם מה לאכול שם. לכל מורה בביאליסטוק "נתנו" מספר מורים פלייטים שיטפלו בהם. כך שיום יום הייתה מזמין אל' הביתה לארכחות משפחה של שני מורים, בעל ואשה ושני ילדים. כשההורמים התחילו לעבוד, ייכלו לדאוג למזון להם ולילדים, הם הפסיקו לבוא אלינו.

מספר הפליטים שבrhoו מהאזורים הכבושים על ידי הגרמנים לאזורים שתחת שליטת הרוסים, כמו ביאלייסטוק, הלך וגבר. חלק מהפליטים שלא הצליחו להסתדר ביאלייסטוק תחילה לחזור לאזורים שנכbsו על ידי הגרמנים, לגנאל גוברנמנט כי האמין שם לא ימotto ברעב, אבל הרוסים חשבו שהם מרגלים והחליטו לשלוח אותם עמוק לתוך רוסיה.

בנוסף לכך הרוסים ראו שמספר האנשים ביאלייסטוק הולך וגדל, ומאחר שהם היו זקנים לפועלים בהרי אוראל ובמקרים הם החליטו על מבצע גירוש. קודם כל הם הכינו רישומות של הבטים והמקומות בהם שכנו הפליטים. אחר כך עברו מדירה לדירה, ולמי שלא היה רשום בתעודת הזהות שהוא תושב ביאלייסטוק או שנולד בה, הועלה על אוטובוסים שנסעו להרי אוראל.

באוטו זה היה נראה מחריד ועצבב, אסון נראה. אך בפרשפקטיבה של זמן, זו הייתה הצלה. רוב היהודים שנשלחו לאוראל, אומנם סבלו מהקור והעבדה הקשה אך נטרו בחימם, לעומת המתודים תושבי ביאלייסטוק שרבים מהם ננחו.

היה מקרה שבוחרה פלייטה שהגיעה מהגנאל גוברנמנט יצאה עם בחור ביאלייסטוקאי והם חשבו להתחנן. כשתפסו את הבוחרה, הגיע הבוחר לתחנת הרכבת וסיפר לרוסים על תוכניותיהם. הרוסים הציעו להם להתחנן מידית לידם ובונוכחות ה NKVD. זה מה שהם עשו וכך הבוחרה נותרה ביאלייסטוק.

הטרגדיה הייתה שכשנכנסו הגרמנים הם הרגו אותה. אולי אם הייתה נסעת - הייתה ניצלה. אין לדעת.